

BARBARA RIMAN

The Immigration of Slovene Populations from the Present Territory of the Republic of Slovenia to Pula until 1918

The article deals with problems of Slovene populations who immigrated from the present territory of the Republic of Slovenia to Pula during the period from the time of the first immigrations in the 17th century until 1918, when Austria-Hungary ceased to exist. Frequent migrations and immigrations have marked the history of both Istria and Pula and resulted in an ethnically uneven region, whereby immigrants from the present Slovene territory have played an important role. The article portrays the continuous immigration of Slovene populations from the 17th century until the beginnings of the 20th century and the integration of the newcomers into the pre-existing society. It also records the reasons for immigration and describes the self-organization and activities of Slovene cultural clubs in Pula. It shows that those processes were not solely tied to the immigrants from the present territory of the Republic of Slovenia but were also characteristic of the inhabitants of other parts of central Europe and that some of them have survived into our own times.

Keywords: migrations, Istria, Pula, Slovene cultural clubs.

Doseljavanje slovenskog stanovništva s današnjeg prostora Republike Slovenije u Pulu do 1918. godine

Članak promatra problematiku doseljavanja slovenskog stanovništva s današnjeg prostora Republike Slovenije u Pulu u razdoblju od kad su zabilježeni prvi dolasci pa do 1918. godine kada je došlo do raspada Austro-Ugarske Monarhije. Za povijest Istre i Pule značajne su česte migracije i naseljavanje stanovništva, čime se stvorio etnički šarolik prostor, u čemu su važnu ulogu imali i doseljenici s današnjeg slovenskog prostora. Članak će prikazati kontinuirano doseljavanje slovenskog stanovništva od 17. stoljeća pa sve do početka 20. stoljeća, uklopljenost došljaka u postojeće društvo, evidentirat će razloge dolaska te opisati samoorganizaciju i djelovanje slovenskih kulturnih društava u Puli. Pokazat će se, da ti procesi nisu isključivo vezani za doseljenike s prostora današnje Republike Slovenije, već da su oni karakteristični i za stanovnike drugih područja srednje Europe, a da neki od njih traju i danas.

Ključne riječi: migracije, Istra, Pula, slovenska kulturna društva.

Correspondence address: Barbara Riman, Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia; D. Gervaisa 39, 51000 Rijeka, Croatia, e-mail: barbara.riman@guest.arnes.si.

Priseljevanje slovenskega prebivalstva z ozemlja današnje Republike Slovenije v Pulj do leta 1918

Prispevek analizira problematiko priseljavanja slovenskega prebivalstva s prostora današnje Republike Slovenije v Pulj v času od zabeleženih prvih prihodov pa do leta 1918, ko je prišlo do razpada Avstro-Ogrske monarhije. Za zgodovino Istre in Pulja so pomembne pogoste migracije in priseljevanje prebivalstva, s čimer se je ustvaril raznolik etnični prostor, v katerem so pomembno vlogo odigrali tudi priseljenci z današnjega slovenskega območja. Prispevek bo prikazal kontinuirano priseljevanje slovenskega prebivalstva od 17. stoletja do dvajsetih let 20. stoletja, povezanost prišlekov z obstoječim prebivalstvom, evidentirani bodo razlogi prihoda in opisana bosta samoorganizacija in delovanje slovenskih kulturnih društev v Pulju. Pokazalo se bo, da ti procesi niso izključno povezani s priseljenci s prostora današnje Republike Slovenije, temveč da so ti značilni tudi za prebivalce drugih območij osrednje Evrope; nekateri takšni procesi se odvijajo tudi danes.

Ključne besede: migracije, Istra, Pulj, slovenska kulturna društva.

---

1. Uvod

Istra je tijekom povijesti bila poprište čestih migracija, doseljavanja i iseljavanja stanovništva. Zbog teške (malarične) klime i čestih izmjena vlasti koje su provodile politiku naseljavanja, život u Istri odvijao se u zahtjevnom suodnošenju između težnje za statičnošću i dinamike koju je nametala realnost pa se Istra danas ponosi karakterističnom tradicionalnom kulturom i običajima. Iznimke u burnoj prošlosti i u naseljavanju stanovništva nisu bili niti veći gradovi na Istarskom poluotoku. Takvu sudbinu je imala i Pula.

Promatrajući tijek doseljavanja i života pojedinca koji su se u Pulu doselili s prostora današnje Republike Slovenije do 1918. godine, otvorila su se mnoga pitanja, na koja u stručnoj literaturi nije moguće pronaći odgovor. Ne bi li se ta tema barem djelomično cjelovitije sagledala, potrebno je koristiti rijetka tiskana djela i obaviti dodatna istraživanja. Javlja se pitanje s kojih su prostora Republike Slovenije doseljenici dolazili, kojim intenzitetom te koji su bili razlozi njihova doseljavanja. Postavljaju se i pitanja jesu li ti dolasci bili trajni ili su pojedinci u Puli boravili kraće vrijeme, te jesu li se, pritom, svojim djelovanjem izdigli i postali zapaženi i značajni pulski građani. Nadalje, postavlja se pitanje jesu li oni osnivali svoja društva, a ukoliko jesu, koliko su ona djelovala.

Cilj rada je, uz već postojeću literaturu i uz pomoć sakupljenih podataka iz primarnih i sekundarnih izvora, pokušati odgovoriti na postavljena pitanja. O doseljavanju Slovenaca u Pulu do sada se malo pisalo i o tome nema mnogo

radova kao što ih ima, na primjer, o doseljavanju i iseljavanju Talijana s prostora današnje Republike Hrvatske, prije svega iz Istre. Prve smjernice o doseljavanju stanovnika s današnjeg slovenskog prostora daje slovenska zgodovinarica Vera Kržišnik-Bukić (Kržišnik-Bukić 2006a, 1995a, 1994/1995, 1992). O doseljavanju stanovništva u Pulu pisao je i Slaven Bertoša (2001, 2002). Ovdje je potrebno spomenuti i njegov članak Doseljenici iz Kopra i njegove okolice u matičnim knjigama od 1613. do 1817. (Bertoša 2001, 389–414).

U radu će se nastojati ustanoviti je li postojao kontinuitet u doseljavanju stanovništva s prostora današnje Republike Slovenije sve do 1918. godine. Vidjet će se je li se stanovništvo doseljavalo na temelju službenih premještaja ili samo radi boljeg i lakšeg zapošljavanja. Nastojat će se ustanoviti trajanje boravka pojedinaca u Puli. Nastojat će se dokazati da je u Puli živio dovoljno velik broj doseljenika s područja današnje Republike Slovenije, koji su bili slovenske nacionalnosti i da su oni osnivali svoja društva, kojih je djelovanje bilo (relativno) intenzivno i razvijeno, tako da je ostavilo traga u društvenom i kulturnom životu grada.

Osim onoga što pruža relevantna literatura, upotrijebljeni su podaci sakupljeni iz primarnih i sekundarnih izvora. Primarni izvori su dokumenti koji se čuvaju u Državnom arhivu u Pazinu i u Gradskom arhivu u Trstu. Sekundarni izvori su novinski članci iz hrvatskih i slovenskih tiskovina. Iz novinskih članaka preuzeti su oni podaci, koji nisu nađeni u primarnim izvorima ili u pregledanoj literaturi. Sakupljeni podaci uglavnom se odnose na djelovanje slovenskih društava u Puli. Podaci su preuzeti iz dnevnika *Novi list*¹ za razdoblje od 1900. do 1918. godine, novina *Naša slogai*² od 1870. do 1914. godine, te novina *Hrvatski list* od 1914. do 1918. godine. Tom metodom su se do sada koristili mnogi znanstvenici (Kržišnik-Bukić 1993; Bobetko-Majer 1999).

Doseljenici su evidentirani po mjestu rođenja, prema modelu Marie Pislar Fernandez (2004, 30–31). U svom je radu Marie Pislar Fernandez kao doseljene Slovence u Francusku bilježila i osobe koje su imali tradicionalna slovenska imena, što u ovom primjeru nije moguće zbog germanizacije, talijanizacije imena, ali i sličnosti hrvatskih i slovenskih imena. Stoga će se ovdje navoditi one osobe, koje su rođene na području današnje Republike Slovenije, a zabilježen je njihov dolazak, život i djelovanje u Puli.

Važno je odrediti razloge doseljavanja pojedinaca s prostora Republike Slovenije na prostor Republike Hrvatske. Dosadašnja istraživanja su pokazala da su se ljudi doseljavali iz više razloga. Jedan je traženje odgovarajućeg zaposlenja, drugi razlog je bijeg pred fašizmom (i to pogotovo s prostora nekadašnje Julijske

krajine), a na trećem mjestu je osnivanje bračnih veza sa stanovnicima koji su živjeli na prostoru današnje Republike Hrvatske. Kao posljednje, navodi se studij i školovanje (Kržišnik-Bukić 1994/1995, 92).

Pri analizi podataka upotrebljena je metoda deskripcije. Metodom komparacije prikazana su politično-povijesna događanja i procesi u različitim periodima. Upotrebom historijske metode prikupljeni su podaci, i to kronološki, s posebnim naglaskom na razvoju uzročno-posljedičnih veza migracija stanovništva i samoorganizacije u Puli.

2. Razvoj Pule i doseljavanje slovenskog stanovništva do 1918. godine

Kada se govori o doseljavanju stanovništva, vrlo važnu ulogu imala je povijest grada Pule i razvoj mjesta. Pula je, naime, među onim naseljima čiji su uvjeti opstanka vrlo složeni. Geografski gledano, njezin smještaj u prostoru šire regije vrlo je pogodan za razvoj grada, ali su tome u suprotnosti krajnje nepovoljni klimatski uvjeti i hidrološki resursi. Grad se, stoga, kroz pojedina povijesna razdoblja razvijao do impozantnih razmjera da bi, kad se opće geopolitičke prilike promijene i nestane političkog interesa za samo mjesto, jedva sačuvao urbani status. Te su promjene znale biti dramatične. U povijesti grada zabilježeni su brojni pokušaji revitalizacije Pule i Puljštine naseljavanjem novih stanovnika iz Dalmacije, Albanije i Grčke, no ti pokušaji nisu uspijevali zaustaviti propadanje grada (Bertoša 1972, 1986). Zabilježeno je bilo da je u 18. stoljeću Pula imala samo 1.000 stanovnika (Bertoša & Matijašić 2005, 655–659). Svoj procvat grad je doživio nakon pada Republike Venecije 1797. godine. Tada je Pula ušla u granice srednjeeuropske Habsburške Monarhije. Od 1813. do 1918. godine mjesto je postalo važno ekonomsko, gospodarsko, vojno i kulturno središte i to zato što to su ga monarhijske vlasti odredile za glavnu vojnu luku Austro-Ugarske Monarhije³ (Peruško 1964, 394). S tom je odlukom krenula gradnja Pomorskog arsenala u Puli.⁴ Arsenal je zauzeo južni dio Starog grada te obalu do poluotoka Muzil, a oko grada izgrađen je sustav dvaju prstenova, utvrde za obranu s kopna i s mora (Bertoša 2005, 92). Ujedno su bile izgrađene velike vojarne i prateći objekti.⁵ Željezničkom prugom Pula je bila povezana s Divačom, Ljubljanom i Bečom 1867. godine. Do 1915. godine grad je potpuno izmijenio svoj lik. Proširio se na veliko područje oko Staroga grada, mjesto je postalo kozmopolitskim gradom koji je privlačio radnu snagu iz okolice i južne Istre, ali i specijaliste (inženjeri, vojno osoblje, svećenici, učitelji i dr.) potrebne mornarici i to iz svih dijelova Monarhije. U uporabi su bili hrvatski, talijanski i njemački jezik, ali se

72

govorilo i mađarski, češki, slovenski i dr. U političkom životu glavnu je riječ imalo talijansko građanstvo, koje se borilo za prevlast s njemačkim vojnim vlastima i hrvatskim/slavenskim stanovništvom, većina kojega je pripadala radničkim slojevima. U I. svjetskom ratu Pula je bila glavna austrougarska mornarička baza na sjevernom Jadranu, ali nije pretrpjela znatnija oštećenja (Bertoša & Matijašić 2005, 655–659).

Tako nagli razvitak mjesta prati povećanje broja stanovnika. Godine 1811. u Puli je bilo 812 stanovnika, 1818. je zabilježeno 926 stanovnika (Bertoša 2005, 89). Godine 1842. zabilježeno je 1.126 stanovnika (Bertoša 2005, 92), a 1847. godine je u Puli bilo 8.551 stanovnika (od toga je zabilježeno oko 2.000 vojnih osoba). Godine 1867. Pula je imala 17.303 stanovnika - zabilježene su 4.303 vojne osobe (Bertoša 2005, 93; Peruško, 1964, 396). U Puli je skoro svaki četvrti stanovnik bio vojnik, koji je u grad došao po službenoj dužnosti. Radi ilustracije, potrebno je spomenuti i nacionalnu strukturu posade na ratnim brodovima Austro-Ugarske Monarhije. U 1910. godini mornaricu je činilo 29,8 posto Hrvata, 24,5 posto Nijemaca i Austrijanaca, 12,6 posto Mađara, 18,3 posto Talijana, 7,1 posto Čeha i Slovaka, 3,6 posto Slovenaca i 1 posto Poljaka (Winkler 1999, 5).

Iz postojećih popisa stanovništva vidljivo je koliko se u Puli u razdoblju od 1880. do 1910. povećao broj ljudi koji su bili deklarirani kao Slovenci. Prikaz je u tablici 1.

Tablica 1: Popis stanovništva za Pulu od 1880. do 1910. godine

Godina popisa	Pula-nacionalnost stanovništva					
	Skupa	Hrvati	Slovenski	Nijemci	Talijani	Ostali
1880	25.562	3.933	1.283	3.827	11.605	4.914
1890	31.739	4.987	1.480	4.443	16.399	4.430
1900	36.417	4.753	1.514	4.576	21.057	4.517
1910	59.610	9.884	3.356	9.216	26.902	10.252

Izvor: Gelo (1998, 2622).

Kao što je vidljivo iz tablice, broj se žitelja Pule u razdoblju od 1880. do 1910. godine udvostručio. Sukladno tome povećao se i broj pripadnika različitih naroda koji su bili u skupu Austro-Ugarske Monarhije. Godine 1880. bilo je zabilježeno 3.933 Hrvata, 1.283 Slovenca, 3.827 Nijemaca i 11.605 Talijana. Do 1910. godine broj se Hrvata popeo na 9.884, broj Slovenaca 3.356, broj Nijemaca na 9.216, a broj Talijana na 26.902. Od 1900. do 1910. godine broj Slovenaca se udvostručio, jednako kao i broj Hrvata i broj Nijemaca. Tako nagli rast možemo objasniti razvitkom Pule, koja je dobila mjesto vojnog pristaništa.

O doseljavanju slovenskog stanovništva iz današnjih slovenskih krajeva u Pulu postoje podaci još s početka 17. stoljeća. Vidljivo je da se osobe rođene na današnjem prostoru Republike Slovenije spominju u raznim matičnim knjigama,⁶ koje se nalaze u Državnom arhivu u Pazinu. Ti su se pojedinci, koji su živjeli na području Pule, doselili u vrijeme kada je Pula doživljavala velike demografske krize i to u razdoblju od 16. do 18. stoljeća (Bertoša 1978, 187–216; 1995, 290–303). Grad je tada bio tranzitno mjesto koje, radi nezdrave klime, nije bilo perspektivno. Od tih demografskih gubitaka nakon brojnih epidemija kuge, malarije, velikih boginja i drugih bolesti Pula se neće oporaviti sve do druge polovice 19. stoljeća. Naseljavanje stanovništva bilo je neujednačeno i utjecalo je na stvaranje složenog istarskog etničkog mozaika (Dukovski 2004, 80). Neke doseljenike, koji su bili zabilježeni u matičnim knjigama Pule, bilježi Slaven Bertoša (2002, 106–280). Zabilježeno je da se 11. 2. 1857. godine u Puli vjenčao Biasio Glavicich iz Dekana (Bertoša 2002, 106). Zabilježeno je i doseljavanje iz Izole, i to se mjesto spominje u svim puljskim matičnim knjigama. Navodi se vjenčanje Gerolima sina Marca de Lise iz Izole 9. 6. 1661. Bertoša (2002, 109) smatra da je razlog tome mala udaljenost Izole do Pule. Osim Izole, i Kopar se često spominje u svim pregledanim matičnim knjigama. Između ostaloga, bilo je zabilježeno da je u Puli umro Zorzia iz Kopra, u 20. godini života i to 9. 9. 1630 (Bertoša 2002, 110). Iz Lazareta je došla Lucija Vergan, koja se udala 23. 5. 1775. godine (Bertoša 2002, 111). Mjesto Marezige se spominje jednom, i to u matičnoj knjizi umrlih gdje je zabilježeno da je 24. 11. 1625. godine umro Zuanne iz Mareziga (Bertoša, 2002, 112). Mjesto Piran se, prema pisanju Slavena Bertoše (2002, 114) često spominjalo. Tako je 4. 4. 1795. godine krštenje novorođenčeta obavio Giovanni Dougetti iz Pirana, a Domenico Varini, isto iz Pirana, 12. 2. 1688. u Puli je stupio u brak (Bertoša 2002, 114). U knjizi vjenčanih navodi se i Miha Knez iz Sočerge, a zabilježeno je, da je stupio u brak 10. 12. 1703. godine (Bertoša 2002, 117). U matičnim knjigama se spominje i Topolovac i to da je 11. 2. 1687. se u Pulu vjenčala Lucia Prolius (Bertoša 2002, 192). Osim krajeva koji su bliži i danas se nalaze uz samu slovensko-hrvatsku granicu, u matičnim knjigama su bili zabilježeni i dolasci iz nešto udaljenijih slovenskih mjesta. U knjizi krštenih zabilježen je sin Tereze rođ. Stibel iz Ajdovštine, koji je kršten 29. 3. 1813 (Bertoša 2002, 192). U matičnim se knjigama spominje i Ljubljana i to nekoliko puta. Između ostaloga, u knjizi umrlih zabilježeno je da je 5. 8. 1652. godine umrla Beta, kći Petra Markovića iz Ljubljane (Bertoša 2002, 193). Istaknuti su i dolasci različitih obrtnika. Tako je u Pulu došao Martin iz Kopra, koji je po zanimanju bio kovač. Zabilježen je u popisu krizmanika. Dodatno je bilo zapisano da je umro 1635. godine i to u 50. godini života (Bertoša 2001/2002, 122) Spominje se da je iz Pirana došao Vicenzo Aranzo, koji je bio prodavač smole za brodove, a umro je 1640. godine u dobi oko 60 godina (Bertoša 2002, 215).

U mnogim primjerima nije navedeno mjesto odakle je osoba došla, već piše samo pokrajna ili da je doseljena »sa carskog područja«, pojedinac se tada ne može povezati s nekim određenim slovenskim mjestom. Zabilježeno je, da je u Puli 19. 10. 1688. godine umrla Jerica Kranjica (donna Jerizza Cragnizza). Vjerojatno je tako zapisana jer je došla s područja nekadašnje povijesne pokrajine Kranjske. Navodi se i vjenčanje Marije, kćeri Antuna Vardaka iz Kranjske koje je bilo 21. 9. 1673. godine (Bertoša 2002, 193). Pokrajna Kranjska je zabilježena i pored imena Primoža Krta, koji je bio sluga u obitelji Talioni i umro je 1703. godine u dobi od oko 40 godina (Bertoša 2002, 280).

Veći broj dolazaka zabilježen je nakon 1813. godine, kada je Pula ušla u drugo mirno razdoblje vladavine Habsburške Monarhije. Radi različitih odredbi i političko-povijesnih događanja, struktura stanovništva u Puli počela se mijenjati. Ističe se djelovanje većeg broja ljudi, koji su se doselili s današnjeg prostora Republike Slovenije i koji su u povijesti Pule ostavili traga. Osim povećanja broja stanovnika, i to pogotovo u drugoj polovici 19. stoljeća što je bilo vidljivo iz tabele 1., podaci iz stališa duša mogu nam pobliže pokazati strukturu ljudi koji su odlazili u Pulu. To nam pokazuju i podaci preuzeti iz stališa duša nekoliko pograničnih župa (Jelšane, Podgrad, Ilirska Bistrica). Zabilježeno je da je iz Ilirske Bistrice u Pulu otišla Jozefa Rojc sredinom 19. stoljeća, koja se tamo udala (*Status animarum knjiga 1*). Za Aleksandru-Jozefu Samsa bilo je zabilježeno da se početkom 20. stoljeća udala u Pulu za trgovca (*Status animarum 3. knjiga*). Iz Podgrada je na kraju 19. stoljeća otišla u Pulu i djevojka Helena Gerl, koja je tamo služila (*Prva družinska knjiga župnije Podgrad*). Iz Staroda su zabilježene dvije osobe, koje su otišle u Pulu. Razlozi njihova odlaska u stališu duša nisu bili navedeni te piše »V Pulju«. To su Ana Plešivac i Maria Plešivac, sestre koje su u Pulu otišle početkom 20. stoljeća (*Status animarum-Starod*). Anna Plešivac iz Studene Gore je otišla u Pulu služiti krajem 19. stoljeća (*Status animarum-Starod*). Iz Hrušice je u Pulu otišla Maria Kuret i to početkom 20. stoljeća. Tamo se udala (*Status animarum parochiae Hrušica*).

Prikazani podaci navode samo određeni broj ljudi koji se iselio iz slovenskih pograničnih župa u Pulu do 1918. godine. Broj onih koji su se iseljavali između svjetskih ratova i nakon II. svjetskog rata, puno je veći.

U povijesti Pule zabilježen je velik broj ljudi koji su svojim djelovanjem doprinijeli njezinom razvoju. To su bile osobe različitih zanimanja. Ukratko je prikazano djelovanje onih osoba koje su bile rođene na prostoru današnje Republike Slovenije (Kržišnik-Bukić 2006a, 62), a neko vrijeme su djelovale u Puli. Najviše ovdje zabilježenih osoba, koje su djelovale u Puli, bili su vojnici Austro-Ugarske Monarhije, te one osobe koje su u Pulu došle premještajem.

Svećenik Ivan Tul (Mačkovlje pored Trsta, 2. 7. 1877 – Mačkovlje, 26. 1. 1959) djelovao je u Puli od 1914. do 1918. godine kao pomorski kurat. Osnovnu školu je polazio u Dolini, Njemačku državnu gimnaziju u Trstu, a bogosloviju je završio u Gorici. Prvo je bio kapelan u Predloki, neko vrijeme prefekt u Tršćanskom đaćkom zavodu, a zatim tajnik biskupa Nagliča. Od 1906. godine bio je kapelan u Sv. Antonu pored Trsta. Tamo je bio sve do 1914. godine, kada je došao u Pulu. Te četiri godine djelovanja u Puli važno je spomenuti, jer je svojim radom i participacijom u društvu djelovao sukladno sa svojom osobnošću spisatelja i propovjednika (PSBL 1990, 80–81).

Učitelj Ivan Kos (Podmelec pored Tolmina, 9. 12. 1849 – Pazin 30. 8. 1931) bio je učitelj i u Puli u razdoblju od 1890. do 1897. godine. Djelovao je u Grazu, Beču i Splitu gdje je bio ravnatelj gimnazije, kao i u Pazinu, gdje je obnašao istu dužnost i gdje je njegovo djelovanje bilo najplodnije. Kao ravnatelj, oko sebe je u školi okupljao sposobne ljude koji su se zalagali za istarsko nacionalno buđenje. Uz to, kako je u Pazinu proveo najviše vremena, mogao je taktiziranjem održati otvorenom prvu hrvatsku gimnaziju. Pazinska gimnazija mu je na grob postavila spomen ploču u zahvalu za njegov požrtvovni rad i sudjelovanje u preporodu Istre (PSBL 1982a, 128–129).

Jožef Križman (Trst, 13. 5. 1847 – Trst, 17. 2. 1896) pisac i prevoditelj, u Puli je od 1890. do 1893. godine predavao vjeronauk. Prije toga, u razdoblju od 1881. do 1890. godine djelovao je u Opčnama, u sv. Ivanu pri Trstu i u Pazinu. Nakon 1893. godine vraća se u Trst gdje je ostao do svoje smrti (PSBL 1982b, 207).

Valentin Pižon (Trst, 12. 2. 1867 – Trst, 7. 2. 1945) bio je zborovođa koji je u Puli djelovao za vrijeme I. svjetskog rata. Organizirao je vojni zbor koji je pjevao na misama, a u pulskom kinu je na klaviru pratio filmske predstave (PSBL 1986, 17).

Franc Vodopivec (Ajdovščina, 24. 11. 1879 – Ljubljana, 10. 5. 1930) bio je pravnik. Njegov posao ga je vodio u različita mjesta nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije. Bio je u Trstu, potom u Tolminu, a od 1911. do 1914. godine u Puli, gdje je 1912. godine postao kotarski komesar. Od 1914. godine djelovao je u Beču (PSBL 1991, 239).

Hrabroslav Volarič (Materija, 16. 11. 1873 – Tolmin, 21. 1. 1932) u Puli je djelovao od 1908. do 1910. godine. Bio je kapelnik Glazbenog društva i zborovođa Pjevačkog i glazbenog društva Narodnog doma u Puli. Svoju je mladost proživio u različitim krajevima Primorske (Lokvi, Sežani, Tržiču pri Trstu, Kanalu i Tolminu). Glazbu je učio kod D. Faglja, a kasnije ju je izučavao u

Orglarski šoli u Ljubljani. Nakon povratka, u Tolminu je imao posao orguljaša i aktivno je sudjelovao u prosvjeti. Godine 1900. bio je prvi urednik tamburaškog časopisa u Sloveniji *Slavljanska lira*, gdje je objavljivao i vlastite skladbe. Neko vrijeme je djelovao u Trstu, da bi potom došao u Pulu. Iz Pule je otišao u Zemun, i na kraju u Maribor. U Tolmin se vratio 1931. godine, gdje je ostao do svoje smrti (Jelerčič 1980, 160–161).

Ovdje se mora spomenuti i Anton Haus, veliki admiral i poveljnik austro-ugarske vojne mornarice (Tolmin, 13. 6. 1851 – Pula, 8. 2. 1917). Vojno-pomorsku akademiju završio je u Rijeci, a kasnije je djelovao u Puli, gdje je i umro (PSBL 1981, 530–531). Bio je jako sposoban pomorac i zato je brzo napredovao u mornarici (Kranjc 2005, 69). Njegova društvena aktivnost i profesionalno djelovanje nisu toliko važni za samo mjesto Pulu, koliko je za napredak i uspješnost borbene gotovosti Austro-Ugarske Mornarice. Zapisi svjedoče o velikom poštovanju koje su mu njegovi podređeni iskazivali. Zabilježeno je da je govorio slovenskim jezikom kada god je za to imao prilike (Bobič 2010, 100).

Globočnik Gustav (Brestanica, 1859 – Gradec, 1945) bio je podmaršal austro-ugarske vojske. Od 1904. do 1909. godine boravio je u Puli (Kržišnik-Bukić 2006b, 436; Kranjc 2005, 69).

U Puli su po službenoj dužnosti neko vrijeme djelovali: Rupert Pivec (Zrikovci, 17. 9. 1863 – Ljubljana, 8. 2. 1947), generalni komesar austro-ugarske, Ivan Koršič (Solkan, 30. 5. 1870 – Solkan, 28. 5. 1941), teolog i zadnji superior austro-ugarske mornarice, Wilhelm von Tegetthoff (Maribor, 23. 12. 1827 – Beč, 7. 4. 1871), viceadmiral, poveljnik austro-ugarske mornarice i šef mornaričke sekcije carskog i kraljevskog vojnog ministarstva, Rihard Pogačnik (Pogatschnigg) (Trst, 14. 12. 1838 – Pula, 22. 10. 1895), počasni kontraadmiral i začetnik torpedistike i drugi (Matijašič Friš 2010, 201–208; Podbersič 2010, 137–147; Grdina 2010, 243–278; Kranjc 2005, 71).

Krajem 19. stoljeća, pa do 1918. godine, u Puli je bilo zabilježeno djelovanje većeg broja društava.⁷ Za to je razdoblje Pula bila glavno i najvažnije središte kulturnog samoorganiziranja doseljenika. Do izražaja je došao sastav gradskog stanovništva, odnosno, iskazao se način formiranja i rasta grada. Osim slovenskih društava, u Puli su djelovala i druga društva. Tako možemo spomenuti Čitaonicu u Puli (1869), koja je od 1905. godine djelovala u zgradi Narodnog doma. Ta je zgrada podignuta s dobrovoljnim priložima Hrvata i Slovenaca, koji su živjeli u Puli (Markulinčić & Debeljuh 2006, 225). U Puli je djelovala i talijanska građanska čitaonica (1876 i 1886), talijanska radnička čitaonica *Gabinetto operaio di lettura* (1894), njemačko čitateljsko društvo Mornarički kasino (1870-1918) te društvo

Geselliger Lesezirkel (1910). Aktivna je bila i Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru (1893), kao i Pjevačko i glazbeno društvo narodnog doma u Puli (1910) (Bertoša & Matijašić 2005, 159–160). Zabilježeno je postojanje i Dalmatinskog skupa, društva koje je bilo vrlo aktivno i često pripremalo zabave i organiziralo sastanke (*Veliki ples* 1911).

Društva koja su u svojem imenu nosila pridjev slovenski nisu imala dugotrajan program djelovanja i nije zabilježen njihov kontinuirani rast.⁸ Podataka o tim društvima je relativno malo. Postojanje prvog društva, koje možemo okarakterizirati kao slovensko, spomenuo je V. Ujčić (1962, 30). To udruženje je nosilo ime Čitaonica, a osnovano je bilo 1886. godine. Osim Slovenaca i Hrvata, tu su se okupljali i pripadnici ostalih slavenskih naroda. Djelovali su pjevački zbor i tamburaški orkestar. Izričito se pazilo da se govori samo slovenskim ili hrvatskim jezikom (Ujčić 1962, 30–31). Podatak o osnivanju čitaonice bilježi se u Našoj slogi (*Iz Puljšćine* 1886): “Čitaonicu su osnovali ‘Šaka braće Slovenacah’ u želji da pokažu svijetu da se i oni znadu ponositi svojim drevnim imenom i svojim milim jezikom. Da su oni u toj namjeri osnovali svoje društvo, da i braću Hrvate u svoje gnjezdo prime.”

U 1904. godini zabilježeno je postojanje Slovenskog društva. Te je godine inicijativni odbor, u kojem su bili F. Krže (vodja Istrske vinarske zadruge u Puli), I. Gornik, A. Pirc, I. Leskovec, I. Rant, A. Filipčić i M. Pogačnik poslao molbu za osnivanje društva (Kramar 1991, 353). Iste godine potvrđena su i *Pravila društva „Slovensko društvo“ v Puli* (AST 1904). U časopisu Naša sloga bilo je zabilježeno da se osnovalo društvo te da pod tim imenom »ustanovili su ovdje neki mlađji Slovenci, poglavito iz Kranjske, za se posebno društvo. Pravila je već potvrdilo namjesništvo u Trstu« (*Slovensko Društvo u Pulju* 1904). Sigurno je da je u društvu u jednom trenutku bilo barem 40 članova, jer je to bilo određeno s već spomenutim pravilima društva (AST 1904, 4), ali detaljniji podaci o aktivnostima njegovih članova ne postoje. Janez Kramar tvrdi da je društvo djelovalo 2 godine, kada je njegov predsjednik A. Pirc poslao dopis, da društvo ne može više postojati (Kramar 1991, 353–354). Koji su bili razlozi prestanka rada društva, ne zna se.

Spominje se i djelovanje Slovenske narodne čitalnice koja je osnovana 1908. godine (Kramar 1991, 380). Detaljniji podaci o djelovanju te čitaonice nisu bili pronađeni. Djelovanje novog društva zabilježeno je već 1911. godine, ime mu je bilo Skup Slovenaca. Prva aktivnost članstva toga udruženja bila je u siječnju 1911. godine (*Hrvaska čitaonica... 1911*), iako se to ne može tvrditi sa sigurnošću. Postoji mogućnost da su i prije bili aktivni, ali da tu aktivnost nisu popratile novine, a one su, nažalost, jedini izvor podataka. Zabave i druženja

organizirali su i u 1912. godini (*Zabava s plesom* 1911a). Radi oskudnih podataka nije moguće prikazati članstvo toga društva. Može se zaključiti da je jedan od članova bio prije spomenuti Hrabroslav Vogrič. Navodi se i da je Hrabroslav Vogrič za jednu zabavu, koju je organizirao Skup Slovenaca, ukrasio dvoranu (*Zabava s plesom* 1911b).

U godini 1913. zabilježeno je djelovanje još jednog društva koje se zvalo Slovensko pevsko, zabavno in podporno društvo v Pulju (Kržišnik-Bukić 1995b, 140). U društvu se govorilo slovenski, a program rada je bilo pjevanje, organiziranje izleta, formiranje knjižnice i predavanja. Posebna se pozornost poklanjala međusobnoj pomoći na gospodarskim, trgovačkim, pravnim i drugim područjima (AST 1913). Pravila su potpisali: R. Rekar, A. Blaznik, J. Kodelja, F. Hudeček, J. Košak, I. Gornik. Prvu zabavu je društvo organiziralo u listopadu 1913. godine (*Koncert slov. pjevač. društva u Puli* 1913). Je li društvo uspjelo ispuniti barem djelomično zadane ciljeve, nije bilo moguće potvrditi.

Osim u slovenskim društvima, vidi se da su se doseljenici s današnjeg slovenskog prostora uključivali u rad društava drugih slavenskih naroda. Tako su 1911. godine radnici u Puli organizirali češko-slovensku zabavu (*Zabava Češko-kovinskih društava u Puli* 1911).

Daljnje djelovanje različitih slovenskih društava nije vidljivo. Pretpostavlja se da je tome uzrok I. svjetski rat jer je tada u Puli nastupio policijski sat i bilo je zabranjeno bilo kakvo okupljanje ili organiziranje zabava.

3. Zaključak

Razvidno je da su se u Pulu doseljavali stanovnici iz mjesta koja se nalaze na prostoru današnje Republike Slovenije. Izneseni su samo neki primjeri doseljavanja stanovništva u Pulu, koji su donekle ovisili i o procesima razvoja i promjenama što su se događale u Puli od 15. stoljeća pa do 1918. godine. Nakon 1918. godine ti procesi su postali još jači i radi pristupačnosti povijesnih izvora lakše ih je dokumentirati nego što je to moguće za ranija razdoblja. Prve doseljenike i njihovo doseljavanje u Pulu možemo pratiti od 17. stoljeća, ali se isto tako može pratiti migracija i doseljavanje u druge gradove u Dalmaciji te u primorske gradove (Dubrovnik i Rijeka). Možemo zaključiti da dolasci Slovenaca u Pulu kontinuirano traju još i danas. Intenzitet dolazaka iz ovdje predstavljenih podataka nije moguće ocijeniti, ali je moguće okarakterizirati razloge dolaska. U postojećoj literaturi navodi se da je određeni broj dolazaka

bio motiviran stvaranjem vlastite obitelji u novoj sredini te mogućnošću boljeg zaposlenja. Kod onih pojedinaca kod kojih je moguće procijeniti razloge dolaska (jer to nije moguće kod svih ovdje zapisanih doseljenika), osim ta dva razloga pojavljuje se i treći, a to je dolazak po dekretu. Taj je razlog vidljiv kod službenih osoba koje su u Pulu došle kao zaposlenici u državnim službama Austro-Ugarske Monarhije. Ulaskom Pule u granice Austro-Ugarske Monarhije u gradu se povećao broj ljudi koji su se nacionalno opredjeljivali kao Slovenci (što je pogotovo vidljivo iz austrijskih popisa stanovništva), pa možemo tvrditi da je i to utjecalo na dodatno doseljavanje stanovništva s današnjeg prostora Republike Slovenije. Ti premještaji su utjecali i na dužinu boravka pojedinaca u Puli. Iz ovdje izdvojenih primjera vidi se da su ti ljudi kratko živjeli u Puli. Navedene javne ličnosti (svećenici, učitelji, vojnici itd.) bile su aktivne u Puli, no do sada njihovo djelovanje, koje se odnosi na grad, nije bilo vrednovano. Detaljnijim istraživanjima pojedice bi trebalo staviti u kontekst vremena u kojem u djelovali. Tada bi se moglo ukazati i na njihov utjecaj na gospodarski i kulturni razvoj grada.

Doseljeni Slovenci su se uklopili u djelovanje i funkcioniranje različitih institucija u gradu. To se vidi i po tome što su, sukladno tadašnjem trendu, osnivali i svoja društva. Osnivanje tih društava pokazuje nam da je u Puli bilo dovoljno zainteresiranih pojedinaca koji su omogućili djelovanje slovenskih društva. Osim toga, ona nam ukazuju i na potrebu doseljenika da zadrže svoj jezik i kulturu, ali i da si međusobno pružaju podršku. Članovi društva organizirali su zabave i promicali su kulturu, ali se iz pravila može iščitati i međusobna pomoć članova na gospodarskom, trgovačkom i drugim područjima. Radi političkih utjecaja i drugih, do sada još nejasnih čimbenika, društva su se često transformirala i mijenjala svoj ustroj i ime, što možemo smatrati zajedničkim obilježjem svih slovenskih društava koja su djelovala na Kvarneru na početku 20. stoljeća. No, promatrajući djelovanje društava u Puli, može se zaključiti da je od 1904. do 1913. godine u Puli stalno djelovala neka organizacija u kojoj su se skupljali doseljeni Slovenci i ona su opravdala svoje postojanje. Njezinim je članovima omogućeno očuvanje slovenskoga jezika i dodatno razvijanje osjećaja pripadnosti slovenskom nacionalnom korpusu.

80 Bilješke

¹ Novi list je dnevnik koji s prekidima izlazi u Rijeci od 1900. Početak je bio list *Hrvatska sloga*, koji je na Sušaku izlazio od 1898. do 1899. godine. Novine su 2. 1. 1900. promijenile naziv u *Novi list*, a nakon selidbe redakcije sa Sušaka od 4. 3. izlazile na drugoj strani Rječine. Urednik je tada bio Fran Supilo. List je bio neovisan i izrazito hrvatski opredijeljen. God. 1904. postigao je najveću nakladu u Hrvatskoj, tada počinje izlaziti i nedjeljom, prestao je ovisiti o inozemnim glasilima i pomaknuo vrijeme izlaska na jutarnje sate, čime je u primorskim krajevima slomio premoć tršćanskog dnevnika *Il Piccolo*. Distribuirao se u Zagreb, Ljubljanu, Trst, Beč i Budimpeštu. Vlasti su ga 18. 6. 1907. godine zabranile, no već sljedećeg dana Supilo ga je zamijenio *Riječkim novim listom*, koji je izlazio do zabrane izrečene 19. 12. 1915. godine u uvjetima ratne cenzure. Na početku međuratnoga razdoblja bilo je nekoliko pokušaja oživljavanja: *Primorski novi list* (1923–24), *Novi list* (izašao jedan broj 1924), *Suščki novi list* (1925. postao *Novi list* i izlazio tjedno ili dvaput tjedno do 1932). Nastavak je došao 1. 3. 1947. pokretanjem dnevnika *Riječki list*, koji je zamijenio ratno-poratna glasila NOP-a *Primorski vjesnik* i *Glas Istre* (Bertoša & Matijašić 2005, 538–539).

² Naša sloga su prve novine u Istri na hrvatskom jeziku, a počele su izlaziti u Trstu 1. 6. 1870. godine kao dvotjednik na četiri stranice maloga formata. Najzaslužniji za njezino pokretanje bio je J. Dobrila. Do 1899. godine izlazila je u Trstu. U skladu s nacionalno preporodnom zadaćom, najveću pozornost posvećivala je hrvatskim školama, izborima za općinska vijeća i izborima za Istarski sabor. Tijekom prvih dviju godina izlaženja list se tiskao u 500 primjeraka, a 1879. samo u Istri broj pretplatnika narastao je na 1033 i bilo je malo istarskih sela u koja nije stizao. Osim po kućama čitala se i zajednički pod ladonjom ili bi jedan primjerak išao od kuće do kuće kako bi se uštedjelo na pretplati. U doba zasjedanja Istarskoga sabora u Puli (1902–03) te pred izbore za Carevinsko vijeće 1907. izlazila je triput tjedno. Na početku I. svjetskog rata izlazila je na samo dva stupca, jer zbog mobilizacije tiskarskih radnika list nije imao tko tehnički prirediti i urediti, a zbog pojačane cenzure sve su češće bile i bjeline. Prestala je izlaziti 25. 5. 1915 (Bertoša & Matijašić 2005, 526–527).

³ U povijesti Pule početkom 19. stoljeća zabilježene su dvije austrijske vlasti. Prva je bila od 1797. do 1805. godine, od 1805. do 1813. godine je Pulum vladala Francuska, da bi potom grad došao pod vlast habsburškog monarha ponovo 1813. godine.

⁴ Pomorski arsenal u Puli (njem. See-Arsenal, K. u. K. Kriegsmarine See-Arsenal), pomorski arsenal austrougarske ratne mornarice. Smješten je u Puljskome zaljevu, djelomično na otoku Uljaniku, a većim dijelom na južnoj obali zaljeva. H. B. Dahlerup, zapovjednik austrijske ratne mornarice, i feldmaršal Nugent izabrali su Pulu za sjedište ratne luke i ratnoga brodogradilišta. Prvi radovi započeli su još 1848. izgradnjom triju skladišta, a opsežniji nakon 1850. Intenzitet radova pojačao se nakon proglašenja Pule ratnom lukom Carstva 1853. Tri je godine kasnije carica Elizabeta položila kamen temeljac Arsenalu. U razdoblju od 1856. do 1867. godine Arsenal je bio izgrađen u glavnim obrisima. U takvom pom. arsenalu, izgrađenom i organiziranom na najsuvremeniji način, moglo se odjednom graditi šest brodova (Bertoša & Matijašić 2005, 610–611).

⁵ Tu je potrebno spomenuti Mornaričko groblje u Puli i Mornaričku bolnicu u Puli. Mornaričko groblje je otvoreno 1862. nedaleko od uvale Valkane. Za njegovo je uređenje Ministarstvo mornarice kupilo 4000m² zemljišta. Prva su se pokapanja obavljala u skupne grobnice, a 1870. zbog higijenskih je razloga odobreno pojedinačno pokapanje. Naknadnim proširivanjem groblje obuhvaća 22039m². Tijekom I. svj. rata na njemu su pokopane žrtve brodske nesreće parobroda *Baron Gautsch* (1914) i članovi posade potopljenih bojnih brodova *Szent Istvan* i *Viribus Unitis* (1918) preminuli od teške epidemije gripe posljednje ratne zime (1917/18). Zbog toga su se morale urediti skupne grobnice, a na kraju rata više nisu bila moguća daljnja pokapanja. U svibnju

1918. planirala se gradnja drugoga mornaričkoga groblja, ali to nije ostvareno. Na Groblju je pokopano 12 austroug. admirala (zapovjednik Austroug. ratne mornarice A. Bourguignon von Baumberg 1879. i dr.) i jedan turski admiral. U razdoblju između I. i II. svjetskog rata talijanske su vojne vlasti zabranile pokapanje na tom groblju. U tijeku II.svj. rata na njemu je pokopano oko 300 tal. i njem. vojnika te civilni poginuli u angloamer. zračnim napadima na grad (1944–45). Nije poznat točan broj pokopanih, no prema pojedinim procjenama ima ih oko 40000. Mornarička bolnica u Puli izgrađena je 1861. godine za potrebe austrijske ratne mornarice. Pružala je preventivnu i kurativnu zdravstvenu skrb mornarima, pripadnicima kopnenih vojnih jedinica i različitih vojnih ustanova, regrutima, polaznicima Mornaričke strojarske škole i drugim vojnim institucija (Winkler 1999; Wagner 1997).

⁶ Maticne knjige su primarni izvori, javnopravni dokumenti koji dokazuju činjenice i to prvenstveno datum rođenja, krštenja i smrti. Predstavljaju jasan i siguran izvor za brojne znanosti (Vlahov 1992/1993, 277). U maticne knjige ubrajaju se knjige krštenih, knjige vjenčanih i knjige umrlih, a u širem smislu mogu se dodati i statusi animarumi (hrv. stališ duša, slo. družinske knjige) (Senčić 2005, 52). Na području današnje Hrvatske i Slovenije stališi duša su se počeli pisati od sredine 18. stoljeća. Jezik vođenja knjiga uglavnom je bio latinski, iako postoje iznimke (Kolar 1996, 4–8).

⁷ O samoorganizaciji slovenskog stanovništva u Hrvatskoj do danas se pisalo u nekoliko članaka. Najcjelovitiji prikaz samoorganizacije dala je Vera Kržišnik-Bukić (1995a) u članku *O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju*. U tom članku donosi popisana skoro sva slovenska društva koja su djelovala na prostoru današnje Republike Hrvatske do 90-ih godina 20. stoljeća. Aktivnosti slovenskih doseljenika u različitim kulturnim i obrazovnim institucijama su od sredine 19. do početka 20. stoljeća zabilježena i u drugim krajevima Hrvatske, no nije zabilježen tako veliki broj društava, koja su potvrdila i pravno uredila svoj položaj. Slična situacija s društvima je zabilježena i na području Rijeke i Opatije (Riman 2007, 29–53), kao i u Zagrebu (Strašek 2006, 97–102), s time da su ta društva počela djelovati nešto kasnije i njihov broj je bio manji nego u Puli. Situacija je, s obzirom na osnivanje i djelovanje slovenskih društava u Puli (tu je potrebno spomenuti i prostor Dalmacije) od kraja Prvog svjetskog rata pa sve do 1991. godine, bila drugačija. Nije zabilježeno osnivanje ili djelovanje slovenskih društava, kao što je to slučaj, pogotovo u većim gradovima, koji su bili u Kraljevini Jugoslaviji, a kasnije u SFRJ. Tada počinju prednjačiti Zagreb, Karlovac, Sušak (u razdoblju od 1920 do 1943), a potom Rijeka i Osijek. Situacija s osnivanjem slovenskih društava nakon 1991. godine u potpunosti se izmijenila, te danas u svakom većem hrvatskom gradu djeluje slovensko društvo.

⁸ Pri usporedbi društava koja su djelovala u Puli, te onih koja su djelovala na Kvarneru, postoje sličnosti. Obilježava ih relativno kratkotrajno postojanje, nema kontinuiranog djelovanja, slabi su podaci uz pomoću kojih bi bilo moguće detaljne rekonstruirati aktivnost članova.

82 Izvori i literatura

AST [Archivio di Stato di Trieste], 1904. *Pravila društva „Slovensko društvo“ v Puli*. I. R.: Lugotenenza del litorale Società 1814–1918, b. 15.

AST [Archivio di Stato di Trieste], 1913. *Pravila »Slovenskega pevsko-zabavnega in podpornega društva u Puli«*. I. R.: Lugotenenza del litorale Presidiali b. 378, 1.

Bertoša, M., 1972. *Hajdučka epizoda naseljavanja Puljštine (1671-1675)*. Povijesno društvo Istre, Povijesno društvo Rijeke, Rijeka-Pula.

Bertoša, M., 1978. *Istarsko vrijeme prošlo*. Otokar Keršovani, Pula.

Bertoša, M., 1986. *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću*. Istarska naklada, Pula.

Bertoša, M., 1995. *Istra: doba Venecije (XVI. - XVIII. stoljeće)*. Zavičajna naklada “Žakan Juri”, Pula.

Bertoša, M. (ur.), 2005. *Pula*, C.A.S.H., Pula.

Bertoša, M. & Matijašić, R. (ur.), 2005. *Istarska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.

Bertoša, S., 2001. Doseljenici iz Kopra i njegove okolice u matičnim knjigama od 1613 do 1817. *Acta Histriae* 2, 389–141.

Bertoša, S., 2001/2002. Obrti i neka ostala zanimanja u Puli od 17. do 19. stoljeća. *Povijesni prilozi* 2001/2002, 121–160.

Bertoša, S., 2002. *Život i smrt u Puli: starosjeditelji i doseljenici od XVII. do XIX. stoljeća*. Skupština Udruga Matice hrvatske Istarske županije, Pazin.

Bobetko-Majer, S., 1999. Ferdo Livarić u tisku svoje dobi. *Arti Musices* 2, 151–159.

Bobič, P., 2010. Anton Johann Haus. V A. Rahten & M. Matjašič Friš & N. Terčon (ur.) *Tvorci slovenske pomorske identitete*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 65–100.

Dukovski, D., 2004. *Istra: kratka povijest dugog trajanja*. Istarski ogranak društva hrvatskih književnika, Pula.

Gelo, J., 1998. *Narodnostni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske po naseljima: 1880-1991*. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.

Grdina, I., 2010. Wilhelm von Tegetthoff. V A. Rahten & M. Matjašič Friš & N. Terčon (ur.) *Tvorci slovenske pomorske identitete*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 243–278.

Hrvaška čitalnica, Nar. Rad. Or. in Sokol. Zabave u Sokolskoj dvorani. Naša sloga. 12. 1. 1911, 2.

Iz Puljščine. Naša sloga, 27. 5. 1886, 2.

Jelerčič, I., 1980. *Pevsko izročilo Primorske. Slovenska zborovska pesem na Primorskem do druge svetovne vojne*. Založništvo tržaškega tiska, Trst.

Kolar, B., 1996. Status animarum kot arhivsko gradivo. *Drevesa* 2, 4–8.

Koncert slov. pjevač. društva u Puli. Naša sloga, 9. 10. 1913, 2.

Kramar, J., 1991. *Narodna prebuja istrskih Slovencev*. Založba Lipa, Založništvo tržaškega tiska, Trst.

Kranjc, M. F., 2005. *Slovenska vojaška inteligenca*. Grafis trade, Grosuplje.

Kržišnik-Bukić, V., 1992. O Slovencih na območju Jugoslavije izven Slovenije po popisih prebivalstva 1921-1991. *Razprave in gradivo* 26/27, 172–199.

Kržišnik-Bukić, V., 1993. Slovenski gostinci in pomen slovenskih gostiln v Zagrebu v 30-ih letih 20. stoletja. *Razprave in gradivo* 28, 134–142.

Kržišnik-Bukić, V., 1994/1995. Okvirni pregled poteka, vzrokov in pomena izseljevanja Slovencev na Hrvaško. *Razprave in gradivo* 29/30, 85–93.

Kržišnik-Bukić, V., 1995a. O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju. V V. Kržišnik-Bukić (ur.) *Slovenci v Hrvaški*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 133–188.

Kržišnik-Bukić, V., 1995b. Vsebinsko-metodološki vidiki tematskega raziskovanja in proučevanja Slovencev na Hrvaškem/v Hrvaški. V V. Kržišnik-Bukić (ur.) *Slovenci v Hrvaški*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 19–34.

Kržišnik-Bukić, V., 2006a. O Slovencih in slovenstvu na Hrvaškem od nekdanj danes. V K. Munda Hirnök & M. Ravnik (ur.) *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanjost*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 15–85.

Kržišnik-Bukić, V., 2006b. Znameniti Slovenci na Hrvaškem skozi zgodovino. *Migracijske i etničke teme* 4, 421–445.

Markulinčić, H. & Debeljuh, A. (ur.), 2006. *Uljanik: 1856-2006*. Uljanik d. d., Pula.

Matijašič Friš, M., 2010. Rupert Pivec. V A. Rahten & M. Matjašič Friš & N. Terčon (ur.) *Tvorci slovenske pomorske identitete*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 201–208.

Pislar Fernandez, M., 2004. *Slovenci v železni Loreni*. Inštitut za slovensko izseljenstvo, ZRC SAZU, Ljubljana.

Peruško, T., 1964. Historijat „Uljanika“ do 1947. godine. *Jadranski zbornik*, 393–411.

Podbersič, R., ml., 2010. Ivan Koršič. V A. Rahten & M. Matjašič Friš & N. Terčon (ur.) *Tvorci slovenske pomorske identitete*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 137–147.

Prva družinska knjiga župnije Podgrad. Župni urad, Podgrad.

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), 1981. *Anton Haus*. Snopič 7. Goriška mohorjeva družba, Gorica.

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), 1982a. *Ivan Kos*. Snopič 8. Goriška mohorjeva družba, Gorica.

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), 1982b. *Jožef Kržman*. Snopič 8. Goriška mohorjeva družba, Gorica.

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), 1986. *Valentin Pižon*. Snopič 12. Goriška mohorjeva družba, Gorica.

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), 1990. *Ivan Tul*. Snopič 16. Goriška mohorjeva družba, Gorica.

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), 1991. *Franc Vodopivec*. Snopič

17. Goriška mohorjeva družba, Gorica.

Riman, B. 2007. Slovensko društvo na Reki u Riečkom novom listu od 1909. do 1913. godine. *Rijeka* 2, 29–53.

Senčić, A., 2005. Popis pučanstva župe Mošćenice iz godine 1801: knjiga Stališ duša. Katedra Čakavskog sabora, Mošćenice.

Slovensko Društvo u Pulju. Naša sloga, 11. 5. 1904, 5.

Status animarum 3. knjiga. Župni urad, Ilirska Bistrica.

Status animarum, knjiga 1. od 1900. Župni urad, Ilirska Bistrica.

Status animarum parochiae Hrušica. Župni urad, Podgrad.

Status animarum-Starod. Župni urad, Podgrad.

Strašek, F., 2005. Slovenci na Hrvaškem: samoorganiziranost nekdanj in sedaj. V K. Munda Hirnök & M. Ravnik (ur.) *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanjost*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 97–104.

Ujčić, V., 1962. Kazališni i kulturno-umjetnički život Pule. Naučna biblioteka, Pula.

Veliki ples. Naša sloga, 4. 2. 1911, 3.

Vlahov, D., 1992/1993. Matične knjige u povijesnom arhivu u Pazinu. *Vjesnik istarskog arhiva* 2–3, 277–309.

Wagner, W., 1997. *Mornarička knjižnica: knjižnica austrougarske Mornarice*. Sveučilišna knjižnica u Puli, Pula.

Winkler, D. et al, 1999. *Carska i kraljevska mornarica u Puli*. Sveučilišna knjižnica u Puli katalog izložbe, Pula.

Zabava Češko-kovinskih radnika u Puli. Naša sloga, 3. 8. 1911, 3.

Zabava s plesom. Naša sloga, 19. 1. 1911a, 1.

Zabava s plesom. Naša sloga, 16. 3. 1911b, 5.